

## Rebulovi najzgodnejši dnevniki 1948–1954

*Milček Komelj<sup>1</sup>*

Rebulovi dnevniki iz let od 1948 do 1954 segajo v sam čas pisateljevega mladostnega in zrelostnega formiranja med njegovim 24. in 32. letom in se razlikujejo od njegovih doslej objavljenih poznejših dnevniških zapisov z izčrpnostjo in intimnejšim vpogledom v avtorjevo zorečo notranjost.

Pisatelj v njih docela odkritosrčno dokumentira svojo izjemno mladostno občutljivost, s katero se je kot rojen ustvarjalec in bleščeč razumnik v iskanju življenjske osmislitve skozi odnos do mističnega pojma ljubezni in z zaupanjem v Boga oblikoval v odkrivalca lepote in potrjevalca smiselnosti sveta. Kot označevalec takih vrednot se je ob vsem strastnem ognju, ki je razgibal njegovo sprva še dionizično notranjost, iz svojih protislovij skušal zavestno izoblikovati v človeka odločne volje, notranje trdnosti in harmoničnosti ter strogih etičnih meril, pri čemer ga je podpiralo tudi poznavanje antične modrosti, ki se mu je intenzivno razkrivala med študijem klasične filologije.

Rebulovi mladostni dnevniški zapisi osvetljujejo predvsem čas njegovega povojnega študija v Ljubljani, ko je s pristnim zanimanjem spoznaval antično izročilo in si predvsem prizadeval prodreti do srca grštva, ter zatem prva leta njegovega profitorskega službovanja v Trstu, kjer so ga že vsepovsod nadzirali jugoslovanski špiceljski izvržki. Med študijem se je hkrati pričel vneto posvečati lastni literarni ustvarjalnosti ter prevajanju in doživel prve revijalne objave in nastope, ki jih dnevnik sproti dokumentira. Vstopal je v mladostna in vseživljenjska prijateljstva (kakršno je bilo predvsem prijateljstvo z arheologom Stanetom Gabrovcem) ter se do kraja zanosno predajal predstavi o usodni moči ljubezni kot vrednoti, ki mu prav kot človeško delovanje usmerjajoče antično božanstvo omogoča mistično izpolnitev življenjskega poslanstva. Tako utelešenje ljubezni je odkril v podobi Zore Tavčar, svoje poznejše žene, pisateljice, literarne spremljevalke in spodbujevalke, svojega »nežnega komandanta«, svoje rože mogote ter svojega »dobrega angela« na vseh njegovih poteh, ki naj bi mu prinesel »ključ v življenje«; in ta ključ mu je s svojo ljubeznijo v resnici izročila za zmeraj.

V vznesenih trenutkih jo je občutil celo kot zagotovilo za premagovanje smrti in jamstvo za svojo vero. V njuni ljubezni je v duhu biblijske Visoke pesmi dojel

---

<sup>1</sup> Redni član SAZU in Evropske akademije znanosti in umetnosti. Poglavlja se predvsem v slovensko likovno umetnost, posebno slikarsko. Je avtor vrste monografij, razprav, esejev, pesmi in kritik, bil je član številnih žirij in komisij. Služboval je na umetnostnozgodovinskem oddelku Filozofske fakultete in sodeloval z vrsto eminentnih slovenskih ustvarjalcev.

»nekaj brezdanjega, kakor smrt«, in z ljubeznijo je enačil celo svoje bistvo. Zato je velik del teh dnevnikov, ki segajo še v čas njune poroke leta 1951 in rojstva prve hčerke vse do izida *Devinskega sholarja* v letu 1954, vedno znova posvečen čustvenim izpovedim in meditacijam o skrivnostnih nagovorih in dinamiki njune velike ljubezni.

Iz Rebulovih zapiskov je razviden tedanji kulturni ambient njegove študijske generacije, ki se je zbirala v univerzitetnem klasičnem seminarju v poslopju Plečnikove Narodne in univerzitetne knjižnice, ter panorama vzornikov in učenjakov, predvsem pa tudi pozneje bolj ali manj znanih literarnih vrstnikov, publicistov in estetov, ki so v tedanjih skromnih in kulturno ozkosrčnih razmerah okušali prve javne objave, literarne nastope in uspehe. Rebula pa je s svojo energijo in strastnim temperamentom izpričeval silovito predanost študiju in ustvarjanju, kar je sčasoma oboje pretil v magijo svoje besedne umetnosti, ki se mu je spremenila v pravicato bivanjsko, eshatološko in narodno poslanstvo.

Ko je skrajno subtilno z besedami prestrezal in sugeriral svoja težko dojemljiva, včasih že kar omotična duševna stanja in analiziral odtenke spreminjajočih se občutenj, se je v težnji po literarni nazornosti kdaj označeval tudi kar v tretji osebi; subtilno in že s prav romantično vznesenostjo je popisoval svoja ljubezenska hrepenenja in sprehode v naravo, z impresionistično hipnostjo živo slikal trenutnost življenjskih prebliskov in vzdušij v konkretnem okolju ali nazorno označeval tudi stanja in premike v svojem vsakokratnem fizičnem položaju, kot da bi poskušal formulirati bežne, a precizno označene subtilno osvetljene prizore iz v duhu že obstoječih, a še nenapisanih romanov.

V tovrstnih že literarnih pasažah je vedno znova razkrival utripe svojih doživljanj, hkrati pa tudi močno voljo po samonadzorovanju in reflektiranju najtanjših tresljajev svojega nenehno vznemirjenega mladeniškega duha, vzpenjajočega se in omahujočega v plamenenju ljubezni. Tak Rebulov ustvarjalni nemir so v njegovem duhovnem brbotanju usmerjala stremljenja oziroma hlepenja, temelječa na njegovi prvinski nadarjenosti, ki je neučakano klicala po uresničitvi v umetniškem izrazu. Ta izraz pa se mu je pričenjal uresničevati skozi inventivno obvladovanje in preverjanje izraznih tančin slovenskega jezika, ki ga je prinesel od doma, ne da bi se ga kadarkoli učil v šoli, ker so bile šole na okupiranem Primorskem italijanske. Zato so nekateri pasusi dnevnika napisani v italijanščini, nekatere izpovedi pa so izražene tudi v obliki molitve ali pesniških verzov, ki nazorno razkrivajo njegove razumske opredelitve ali boje, pa tudi antične predstave o pesniškem svečeniku, ki svojo marmorno belo boginjo na otoku tišine pod lovorovim baldahinom obredno mazili z dišečim sokom oranže; ponekod pa pesniško izhaja še iz izročila župančičevske moderne in gibki verzi tega in še kakega ljubega mu pesnika se mu že tedaj utrnejo in pomenljivo zazvenijo tudi med lastnimi proznimi besedili.

Tudi na take dnevniško kratke subtilne in substancialne zarise svojih občutenj, ki so zajemali celo malone iracionalna stanja zavesti, ki se počuti v svetu tuje ali se z njim staplja, je Rebula očitno sam gledal kot na avtentične literarne poskuse ali dosežke. Nekje je celo izrecno napisal, da zapisuje sleherno doživetje z mislijo, da mu bo to prišlo pozneje prav pri snovanju večjih besedil za »izpolnitev vrzeli v nekem dolgem, zaokroženem tekstu«; zato mora imeti vsak tak zapis v sebi »pečat celostnega, kakor ud, iztrgan iz živega organizma«, podobno kot je bil menil že Ivan Cankar, in da mora vsaka zapisana beseda dišati po poglavitni ideji besedila, drugače je nepotrebna; in tudi sicer bi po Rebulovem prepričanju moral v njegovem pisanju vsak detajl »izžarevati v prosojnosti celoto«. In ne glede na razglabljanja o razmerju med formo in vsebino, kakršna so nekoč vznemirjala že ekspresioniste, sta se mu v poetično barviti estetski dojemljivosti, ki jo je Rebula s smotno zmernostjo vključeval v pripovedne celote, forma in vsebina že kar organsko in nerazdružljivo zlivali v naravno enovitost.

Iz dnevnika je razvidno tudi Rebulovo stalno zavzeto prebiranje umetniške literature in v trenutkih samospraševanja, v katerih se je zavedal svojih povezav z umetniškimi in rodovnimi predniki, z Bogom in vsemi ljubljenimi bitji ter »z vsemi ponižnimi, delavnimi in dobrimi ljudmi«, si je zastavljal tudi svoj življenjski in s tem literarni program, v idealnem hotenju, da bi morale čutiti njegove stvaritve »vse dobre in plemenite duše«.

Z vsem tem je Rebulov mladostni dnevnik v bistvu dnevnik ustvarjalčevih iskanj in hlepenj in njegove kozmos ljubezni odkrivajoče in presojajoče mladeniške duše. Njegovo s čustvi prepojeno dnevniško besedilo razkriva neznansko, že nadčloveško Rebulovo občutljivost, ki pisca zanaša tudi v protislovnosti med težnjo po samoti in hlastni predanosti nezadržnemu navalu življenja, in predvsem prepričljivo predpostavlja obet velike ustvarjalne kapacitete.

Taki dnevniki so kot značilen izraz mladostniškega iskanja in načrtovanja s svojimi nihanji in hlepenji morda še najbolj primerljivi mladeniškim dnevniškim ali pisemskim zapiskom naših nekdanjih iskateljskih ekspresionistov, ki so v še zgodnejši mladosti sproti nadzorovali etape svojega duševnega razvoja in ki jih je od omejitev telesnosti vse bolj zanašalo v duhovne višave in v temino kozmosa. Rebula pa je že od vsega začetka iskal tudi ravnotežje svoji veliki neugnanosti s težnjo po zemeljski treznosti, ukoreninjeni v spoznanjih klasične antike, ki so mu jo spodbujali tudi kulturni zgledi umirjenih in uravnovešenih starejših oseb, »ki so se dokopale do celotne lestvice življenjskih vrednot«, kakršne si je prizadeval osvojiti tudi sam.

Neustavljivost svojega duhovnega zanosa pa je usmerjal predvsem v iskanje in dojevanje Boga, ki ga je odkrival v krščanskem izročilu, kot se je zgodovinsko izoblikovalo in ob vseh pretresih učvrstilo še v naročju ljube mu antike ter zatem presijalo tudi življenje naših prednikov in je tako ne le zanj postalo brezčasno. A kot beremo v dnevniku, se je čutil kristjana »po etiki, ne po dogmatiki«.

Že v teh dnevnikih je prišla poleg vpogleda v stanja duha v popolnosti do izraza tudi Rebulova velika dojemljivost za lepote narave. Ta se mu je, kot kaže njegova zgodnja in še bolj poznejša literatura, prebudila že na domačem Primorskem, v tržaškem okrožju rodnega sončnega Šempolaja, iz katerega se je pridružil študijskim kolegom kot sebi prepuščen in le vase zaupajoč zamejski prišlek, kot je ne le enkrat poudaril, »divje sam, brez zbirk, znanstev in mentorjev, zaničevalec literature, iskalec Boga, neutrudni borec za pravim v življenju«. Ljubljanska narava mu je v dnevnikih ničkolikokrat čudovito zaživela največkrat skozi pogled iz seminarskih prostorov proti trnovskemu predmestju s tamkajšnjim cerkvenim zvonjenjem in proti atmosfersko nenehno spreminjajočemu se pobočju bolj oddaljenega Krima, kar vse je zmozel naslikati s tolikšno občutljivostjo za barvite in zračne, s čustvenimi in tudi že kar ljubezenskimi odzivi prežete odenke, da nas njegovi prikazi živo spomnijo na pogoste upodobitve istih motivov izpod mojstrskih čopičev Riharda Jakopiča in Matije Jame.

Tudi od narave pa je pričakoval božji odzven neznane nam večne lepote, v katerem je pozneje v življenju ničkolikokrat zaznal znamenje vstajenja, ki mu je oznanjalo temeljno krščansko zaupanje v nesmrtnost. Na krst ustvarjalne besede je v mladosti čakal, kot so čakali »Izraelci ob vodi, kdaj ji bo angelova roka vzvalovala površino«, in si dopovedoval, da bo potlej planil vanjo in se dodobra okopal – »v vodi Besede«.

V Rebulovem mladostnem dnevniku so tako v umetnikovem odnosu do sebe, do mističnega pojmovanja ljubezni kot do zanj tedaj usodnega večnega misterija žene ter v njegovem odnosu do narave, do slovenskega naroda in do humanističnega klasičnega izročila že jasno nakazani temeljni nastavki vseh njegovih poznejših prizadevanj, torej vsi tisti elementi, iz katerih je zgrajen dragoceni tempelj njegove poznejše literarne ustvarjalnosti.

Tak tempelj je Rebula v ekstatičnih trenutkih svojega dnevnika v duhu že sam ugledal v hvalnici Bogu, ki se dviga »kakor kadilo v oboke dobro uravnotežene katedrale iz moje dovršenosti, zakaj vse je danes v meni dognano, čutim zakonitost vsega preteklega in sedanjega, kakor da sem stopil v svečano preddverje Harmonije: tako stoji na osamljenem griču, počivaje v globokih temeljih, izkopanih v obilje zemlje, bel marmornat tempelj in vzdrhteča celoten v ekstazi svoje stoletne kamenite skladnosti: kamen se veže v zid, zidovi se vzporedno pnejo v oboke, kakor roke v objem, oboki se zlivajo v kupolo: in nad drhteče pričakovanje neporušljive statike sije sonce srede aprila in v širokem polkrogu dehtijo kostanji, cvetoči v pomlad«.

Medtem ko je strmel v pole še nepopisanega papirja, se je kot kraški umetnik neporušljive statike, ki se je v svojem življenjskem zagonu kot priložnostni »malar, zidar in mizar« tudi sam vedno rad spopadal s fizičnimi, tudi poljedelskimi opravili v naravi, ki so ga odrediščno prizemljevala in mu poživljala duha, lahko

resnično počutil »kakor gradbenik, ki nosi v srcu zamisel templja in se radosti ob kupu marmorjev, sijočih in trdnih, kraj odprtega kamnoloma«. In je, nekdanji sosed nabrežinskih kamnolomov, to še neobdelano gradivo za svoja poznejša dela že v mladeniškem dnevniku v duhu takole ogovarjal: »O razmetani kamni mojih bodočih stvarjenj, jaz bom šel med vas in bom kakor prerok, ki je na poljani davne bitke obstal sredi suhih okostij in jim v tišini zaukazal, naj se združijo, in je iz suhih raztresenih kosti vstalo novo človeštvo.«

Kot je razvidno iz dnevnika, si je iz tedanjih fragmentarnih elementov že zamišljal in snoval besedila o izvotljenem Krasu. Iz mladostnih spominov je snoval roman o tedanjih kraških ljudeh, pisal o slovenskih problemih in si zamišljal eseje o slovenskih velmožeh in slovenstvu. In je že tedaj tudi vzneseno zapisal in ob koncu dnevnika še ponovil: »Saj vem, kar bom napravil magari v 80-letnem življenju, je že tu. Že sem vkovan v lastno neizbežnost. Vkovan, čim bolj bi skušal zbežati. A hkrati živi tudi v meni vsa bogata razpoložljivost trenutka.« In se je s tem v resnici izkazal preroškega, hkrati Prometej in Ezekijel. Vse njegovo bogato življenjsko delo se v luči sporočil njegovega mladostnega dnevnika namreč resnično izkazuje kot idealna izpolnitev njegovih mladostnih pričakovanj.